

بررسی نقش چشمه‌های آب گرم و معدنی در توسعه گردشگری درمانی در افغانستان

پوهنمل محمد عارف نیرو

دیپارتمنت انجینیری جیولوجی و اکتشاف معادن، پوهنځی انجینیری، پوهنتون بدخشان

Arifhero537@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0009-2590-7411>

نویسنده

نشانی برقی

نشانی ارکاید

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی نقش و جایگاه چشمه‌های آب گرم و معدنی افغانستان در توسعه گردشگری افغانستان تدوین یافته است. نوع تحقیق با توجه به هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش تحلیلی-توصیفی است. اطلاعات و مدارک مورد نیاز با استفاده از روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده است. جامعه آماری شامل اعضای کادر علمی و محصلان دانشکده انجینیری پوهنتون بدخشان می‌باشند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد و حجم نمونه افراد مورد مطالعه برابر با ۱۰۶ نفر تعیین گردیده است. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار Excel و همچنان جهت تعیین استراتژی‌ها و راه‌حل‌های توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و معدنی از مودل SWOT استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که خواص درمانی منحصر به فرد چشمه‌ها که ارتباط به تنوع جیوکیماوی، محیط سرسبز و آرام، دسترسی مناسب به ترانسپورت، امکانات توسعه زیربنایی و خدمات گردشگری از جمله مزیت‌های آن‌ها به شمار می‌روند. به طوری که خاصیت درمانی چشمه‌های آب گرم و معدنی بر جذب گردشگران محلی تأثیر بسیار زیادی دارد. اما ضعف امکانات زیربنایی، بی‌توجهی به پوتانسیل‌های گردشگری چشمه‌های معدنی و آب گرم، امکان تخریب محیط طبیعی اطراف چشمه‌ها در نتیجه ازدحام گردشگران، نبود متخصص و کارکنان آموزش دیده، ضعف در آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی در مورد خصوصیات درمانی چشمه‌ها و عدم بهره‌برداری مناسب به عنوان عمده‌ترین چالش فراوری توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و معدنی شناخته می‌شوند. معرفی بین‌المللی و داخلی خوبی در رابطه با آن‌ها نیز انجام نشده و امکانات صحتی و امکانات موجود در محل اکثریت از چشمه‌ها مناسب نیست. در صورت رفع چالش‌ها، چشمه‌های مذکور می‌تواند با برنامه‌ریزی دقیق نقش مهمی در جذب گردشگر و مشارکت جوامع محلی ایفا کند.

کلید واژه‌ها: افغانستان، چشمه‌های معدنی، چالش‌ها، فرصت‌ها، گردشگری درمانی

Investigating the Role of Hot Springs and Mineral Waters in the Development of Medical Tourism in Afghanistan

Mohammad Arif Nero

Author Department of Geological Engineering and Exploration of Mines, Faculty of
Email Engineering, Badakhshan University, Badakhshan, Afghanistan
Orcid Arif.nero@kpu.edu.af
<http://orcid.org/0009-0009-2590-7411>

Abstract

This research aims to investigate the role and position of Afghanistan's hot and mineral springs in tourism development. The type of research is applied in terms of its nature and analytical-descriptive method. The required information and documents were collected using library and field methods. The statistical population includes members of the academic staff and students of the Faculty of Engineering, and the number and size of the study population were determined to be 106 people using the Cochran formula. In order to analyze the information, Excel software was used, and the SWOT model was used to determine strategies and solutions for the development of hot and mineral springs tourism. The research findings show that the unique therapeutic properties of the springs, which are related to the geochemical diversity, green and peaceful environment, appropriate access to transportation, infrastructure development facilities, and tourism services, are among their advantages. So that the therapeutic properties of hot and mineral springs have a great impact on attracting local tourists. However, the weak infrastructure, disregard for the tourism potential of mineral and hot springs, the possibility of destruction of the natural environment around the springs as a result of the influx of tourists, the lack of trained specialists and staff, the lack of awareness and information about the therapeutic properties of the springs, and the lack of proper exploitation are recognized as the main challenges facing the development of tourism in hot springs and mineral springs. They have not been well introduced internationally and domestically, and the health facilities and facilities available at the majority of the springs are not suitable. If these challenges are addressed, the aforementioned springs can play an important role in attracting tourists and involving local communities with careful planning.

Keywords: Afghanistan, Mineral Water, Challenges, Opportunities, Medical Tourism

مقدمه

گردشگری به عنوان سومین صنعت شناخته شده جهان اهمیت بسیاری دارد که یکی از پوتانسیل های آن سفر با هدف درمان است. در تمام اعصار یکی از حقوق اولیه و ثابت همه انسان ها سلامتی بوده است. از دیر زمان و در آغاز کار، سازمان جهانی صحت و بسیاری از اندیشمندان بر این نکته تأکید داشتند که سلامت فقط نداشتن بیماری نیست بلکه برخورداری از رفاه کامل جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی به عنوان تعریفی از سلامت مورد قبول و اجماع متفکران بوده است و بر اساس تعریف سازمان جهانی گردشگری یکی از اهدافی که یک گردشگر را به مسافرت ترغیب می کند کسب سلامتی است (بنی نعیمه و همکاران، ۱۴۰۲: ۲).

گردشگری سلامت یک از انواع گردشگری است که از گذشته در اروپا و یونان وجود داشته است و بعد به سایر نقاط جهان گسترش یافت. در دوران باستان افراد دچار بیماری های تنفسی و رماتیسم به منظور بهبودی به مناطق دارای آب های گرم و منرالی می رفتند و برای استحمام و نوشیدن آب چشمه های منرالی و یا ماندن در لجن های طبی به چشمه ها مراجعه می کردند (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۷-۴۹). در میان حوزه های مختلف گردشگری، گردشگری سلامت که یکی از قدیمی ترین اشکال گردشگری است و نیز زیر مجموعه های آن، به طور چشمگیری به یک استراتژی بازاریابی و اقتصادی مهم برای هتل داران، تفریحگاه ها و مقاصد گردشگری تبدیل شده اند. هم چنین به دلیل قابلیت ها و مزیت های رقابتی آن ها، از توجهی دو چندان برخوردار شده و رشد شتابان را در میان سایر اشکال گردشگری از خود نشان می دهند. توسعه گردشگری درمانی، می تواند بازتابی از رشد عظیم اقتصادی و تغییرات جمعیتی عمده، که در اکثر کشورهای دنیا در حال رخ دادن است، باشد. تجربه نشان داده است که مناطق دارای چشمه های آب گرم، مناسب ترین فضا را برای توسعه گردشگری سلامت فراهم می سازد (نوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱-۱۹).

سفر به مناطق مختلف جهان که دارای چشمه های آب گرم و منرالی هستند، به عنوان جذاب ترین گونه گردشگری سلامت با عنوان گردشگری پیشگیرانه و گردشگری چشمه های منرالی، بسیار مورد توجه افراد قرار گرفته است و تمامی اقشار مردم، اعم از کم درآمد و پُر درآمد به سمت این نوع از گردشگری تمایل دارند. به گفته کارشناسان، سالانه حدود ۴۵ میلیون گردشگر در جهان از چشمه های آب گرم و معدنی برای درمان استفاده می کنند (نوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱-۱۹) عوامل اساسی توسعه گردشگری در مناطق دارای چشمه های آب معدنی و آب های گرم، شامل: خواص درمانی آب ها، سهولت دسترسی منطقه، کیفیت خدمات پذیرایی و برنامه های سرگرم کننده جانبی می باشند (ضرغام، ۱۳۸۳: ۷۴)؛ اما باید به این نکته توجه داشت که توسعه گردشگری چشمه های آب گرم و معدنی در افغانستان، در مناطق دارای چشمه های آب گرم و منرالی، به دلیل تعدد نهادهای

دست‌اندرکار تصمیم‌گیری برای این توسعه و نبود برنامه‌ریزی درست و کارآمد، بسیار پیچیده شده و پیشرفت آن با وجود استعداد بالقوه، بسیار کند و نامحسوس است. و نیز به‌طور نامنظم و هدایت نشده‌ای روبه‌رشد است و می‌توان گفت که سمت‌وسوی مشخصی ندارد. بدیهی است که گام نخست در برنامه‌ریزی گردشگری چشمه‌های آب گرم معدنی، شناخت قابلیت‌ها، چالش‌ها و توان‌های بالقوه و بالفعل این نوع مقاصد گردشگری و همچنین اقدام به برنامه‌ریزی استراتژیک در جهت بازساخت و توسعه پایدار آن می‌باشد.

افغانستان، با توجه به چشمه‌های متعدد آب گرم و منرالی، از جمله کشورهای مستعد به منظور گردشگری چشمه‌های معدنی و گرم محسوب می‌شود، علی‌رغم وجود توانمندی‌ها و قابلیت‌های بسیار در این زمینه هنوز آن طور که لازم است اقدامات مؤثر در این زمینه صورت نگرفته است. با توجه به اهمیت این بخش انتظار می‌رود از یک طرف مسئولان و ادارات زیربسط توجه خود را به این بخش از صنعت توریسم معطوف و برای آن برنامه‌ریزی کنند. و از طرف دیگر محققان و تحقیق‌گران باید با رویکرد علمی تحقیق‌های مختلفی را در این حوزه به انجام رسانده و مسئولان را در انجام اقدامات مؤثر در این حوزه یاری رسانند. بنابراین؛ با شناسایی چشمه‌های آب گرم و منرالی در ولایت‌های مختلف کشور به بررسی ویژگی‌های درمانی، فرصت‌ها و چالش‌های آن‌ها که هدف اصلی این تحقیق را تشکیل می‌دهد پرداخته شده است.

تبیین مسأله

توسعه گردشگری عاملی جهت افزایش درآمد ملی و ارتقاء رشد و توسعه اقتصادی به‌شمار می‌آید (کیاکجوری و سید متقیان، ۱۳۹۲: ۹۷-۱۲۹). در شرایط کنونی گردشگری درمانی از رو به رشدترین بخش‌های صنعت گردشگری در جهان است که موجب شده تا کشورهای علاقه‌مند به توسعه این صنعت توجه خود را به این بخش از گردشگری جلب و برای آن برنامه‌ریزی کنند، به‌طوری که هر ساله ۴۰ تا ۵۰ میلیارد دلار، درآمد پولی از راه این نوع گردشگری، عاید کشورهای اروپایی و امریکایی می‌شود (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۹-۵۷). گردشگری درمانی یکی از فرصت‌ها و قابلیت‌های مهم موجود در افغانستان جهت توسعه گردشگری به‌شمار می‌آید که وجود طبیعت زیبا و چشمه‌های متعدد آب گرم و منرالی در سراسر افغانستان لزوم توجه به این مسأله را دو چند می‌سازد. با وجود پوتانسیل‌های بالای گردشگری این چشمه‌ها، معرفی بین‌المللی و داخلی خوبی در رابطه با آن‌ها انجام نشده است. شناسایی و مطالعه علمی چنین چشمه‌هایی در کنار فراهم نمودن امکانات رفاهی می‌تواند افغانستان را به عنوان یکی از قطب‌های گردشگری طبیعی و درمانی جهان مطرح نماید. گردشگری سلامت از مفاهیم نوین در عرصه صنعت گردشگری است که با توجه به گسترش فراگیر آن در جهان نیازمند توجه ادارات زیربسط در این زمینه است. بدین اساس

در این مقاله نخست به نقش چشمه‌های آب گرم و منرالی در توسعه گردشگری درمانی در افغانستان و ثانیاً ویژگی‌های جیوکیمیای، خصوصیات درمانی چشمه‌های آب گرم و منرالی و در ضمن فرصت و چالش‌های این نوع گردشگری با استفاده از تحلیل SWOT در افغانستان بررسی شده است.

پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی: چشمه‌های آب گرم و معدنی چه نقش و جایگاهی در توسعه گردشگری درمانی در افغانستان دارد؟

پرسش‌های فرعی:

۱. مهم‌ترین خواص درمانی چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان کدام‌ها است؟
۲. نقاط قوت و ضعف گردشگری چشمه‌های منرالی افغانستان کدامند؟
۳. فرصت‌ها و تهدیدهای افغانستان برای توسعه گردشگری چشمه‌های منرالی کدامند؟
۴. اهمیت و نقش گردشگری درمانی در توسعه اقتصادی افغانستان چگونه است؟
۵. آیا می‌توان از چشمه‌های آب گرم برای تولید برق و گرم ساختن منازل در افغانستان استفاده کرد؟

اهمیت تحقیق

رشد و توسعه از اهداف و آرزو هر کشور و جامعه‌ای محسوب می‌شود. جوامع مختلف در صدد هستند تا با شناسایی قابلیت‌های خود در زمینه‌های مختلف و با بهره‌برداری مناسب از آن‌ها زمینه رشد و توسعه پایدار را فراهم آورند.

سفر به مناطق مختلف جهان که دارای چشمه‌های منرالی و آب گرم هستند، به عنوان جذاب‌ترین نوع گردشگری سلامت با عنوان گردشگری پیشگیرانه و گردشگری چشمه‌های منرالی، بسیار مورد توجه افراد قرار گرفته است و تمامی اقشار مردم، اعم از کم‌درآمد و پُر درآمد به سمت این نوع از گردشگری تمایل دارند. در بسیاری کشورها توسعه گردشگری عاملی جهت افزایش درآمد ملی و ارتقاء رشد و توسعه اقتصادی به شمار می‌رود و امروز گردشگری، یکی از بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت در دنیا محسوب می‌شود. بسیاری از کشورهای وابسته به این صنعت، گردشگری را به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی می‌دانند و باید از راه‌ها و روش‌های مختلف دنبال شود و به اجرا درآید. گردشگری درمانی یکی از فرصت‌ها و پوتانسیل مهم موجود در افغانستان جهت توسعه گردشگری به شمار می‌آید که موجودیت طبیعت زیبا، محیط آرام و سرسبز و مهم‌تر این که وجود چشمه‌های آب منرالی

و گرم که دارای تنوع جیوکیمیای منحصر به فرد می‌باشند لزوم توجه به این مسأله را دو چند می‌سازد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی: بررسی نقش چشمه‌های آب گرم و معدنی در توسعه گردشگری درمانی در افغانستان. اهداف فرعی:

۱. شناسایی و دسته‌بندی مهم‌ترین خواص درمانی چشمه‌های آب گرم و معدنی در افغانستان؛
۲. بررسی نقاط قوت و ضعف گردشگری چشمه‌های آب گرم و معدنی با استفاده از مودل SWOT؛
۳. اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدها فراروی توسعه گردشگری درمانی در افغانستان؛
۴. بررسی اهمیت و نقش چشمه‌های آب گرم و معدنی در توسعه اقتصادی افغانستان؛

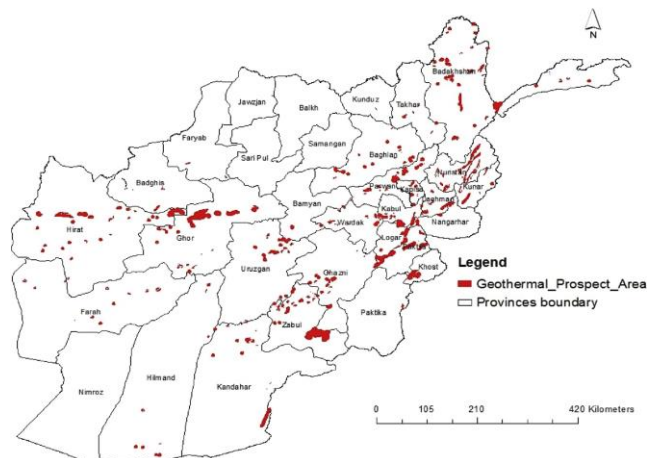
پیشینه‌ی تحقیق

استفاده از چشمه‌های حرارتی و منرالی در افغانستان شاید توسط نخستین مردمی که در مجاورت چشمه‌های آب گرم و منرالی در دره‌های هندوکش سکونت داشتند شروع شده باشد. از طریق تجربه آن‌ها کشف کرده بودند که یک نوشابه از چشمه‌های گرم، ناخوشی و کسالت آن‌ها را بهبود بخشیده عضلات منقبض و جراحات آن‌ها را شفا می‌بخشد، امراض جلدی و برخی از امراض دیگر آن‌ها را مداوا می‌کند. به‌خاطر همین خاصیت شفا بخشی، بسیاری از چشمه‌های آب گرم در افغانستان به‌نام "چشمه‌های شفا" یاد گردیده و در همه جا علامه‌گذاری و نشانی گردیده‌اند. (سهاک و همکاران، ۱۳۹۷: ۱-۱۳؛ نجف و همکاران، ۱۳۸۳: ۹).

مردمان عادی دریافته‌اند که نوشیدن آب چشمه‌های کاربن‌دای اکسایددار برای تکالیف معده خوب بوده و تن‌شویی در چشمه‌های چشمه‌های سلفردار در قسمت بهبود تکالیف جلدی آن‌ها کمک می‌نماید، چشمه‌های که در ترکیب آن‌ها عناصر نادره زمینی وجود دارد مسکن بوده و حتی ورم مفاصل را خوب می‌سازد، و چشمه‌های شدیداً تیزابی برای تکالیف آمیزشی و مقاربتی مفید می‌باشد.

استفاده عصری از چشمه‌های ترمالی-منرالی در افغانستان به گذشته نه چندان دور بر می‌گردد؛ زمانی که یک تعداد چشمه‌های ترمالی در اوبه و سفیدکوه هرات، بلخ و ارزگان برای مقاصد درمانی انکشاف داده شد. در همین زمان احتمالاً حمام‌های منفرد بالای چشمه‌های آب گرم به امتداد شاهراه کابل-مزارشریف در پلخمري و شهرک حیرتان ساخته شده باشند. متباقی چشمه‌های آب گرم افغانستان تا این تاریخ انکشاف داده نشده بود، ولی مردم از آن‌ها به شکل عنعنوی استفاده می‌نمودند. در سال ۱۹۶۴م. از طرف جیولوجستان اتحاد شوروی که همراه با متخصصان سروی

معادن افغانستان کار می نمودند، سعی به عمل آمد تا تحقیقات سیستماتیک آب های ترمالی کشور برای دریافت پوتانسیل ترکیب منرالی به منظور تفحص منرال ها اجرا قرار دهند (سهاک و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳-۱؛ نجف و همکاران، ۱۳۸۳: ۹) به این ترتیب چشمه های آب گرم کاربردی در دره های کالو، غوربند، شینه، دره صوف و استالف کشف گردیدند. به این ترتیب؛ تحقیقات تفحصی-اکتشافی منتج به سروی منرال ها و آب های ترمالی افغانستان در طی سال های ۱۹۶۹-۱۹۷۰ گردید (Belianin and Etal, 1970). قابل تذکر است، که کارهای مذکور طور عمده بالای ترکیب منرالی و شرایط جیولوجیکی سیستم های آب های منرالی متمرکز بود. چشمه های آب گرم و معدنی افغانستان که به ساحات جیوترمالی هریرود-بدخشان، هلمند-ارغنداب، فراه رود و بلوچستان ارتباط دارد، نقشه آن در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱. موقعیت آب های گرم و معدنی افغانستان با اقتباس از (Anwarzai and Mostafaeipour et al., 2020; Nagasa, 2017).

از جمله تحقیق های انجام شده مرتبط با موضوع تحقیق می توان به تحقیقات کیزی و آریان فر (۱۳۹۳) به بررسی جایگاه چشمه های آب گرم و معدنی در توسعه گردشگری درمانی در ایران اشاره کرد. نتایج نشان داد که ایران با وجود داشتن بیش تر از ۴۰۰ چشمه آب گرم و معدنی سهم ایران از این نوع گردشگری بسیار ناچیز است و نیاز به برنامه ریزی جامع و بلند مدت دارد. نوری و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی تحت عنوان «نقش ایران در گردشگری درمانی جهان اسلام با تأکید بر طبیعت درمانی: کارکردها، چالش ها و راهکارها» به این نتایج رسیدند که با توجه به پوتانسیل های کشور ایران در زمینه گردشگری درمانی، ایران قابلیت توسعه گردشگری را دارد، اما در این زمینه رهیافت های موجود کارساز نبوده است. تقی زاده و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «استراتژی های گسترش گردشگری درمانی و بیوتوریسم در جزیره قشم با مودل سوات» به این

نتایج دست یافتند که توسعه منابع بشری، توسعه زیربناهای عمومی و توسعه اطلاع‌رسانی و بازاریابی عامل مهم در توسعه گردشگری درمانی می‌باشند و لازم است تا با ایجاد راهکارهای تشویقی برای سرمایه‌گذاران، هماهنگی سازمان‌ها دخیل در صنعت گردشگری درمانی و بررسی سایر اقدامات انگیزشی مسئولان، زمینه را برای توسعه این صنعت فراهم آورد. مشیری و فتح الهی (۱۳۸۸) در تحقیق‌ی تحت عنوان «چشمه‌های آب گرم و منرالی، توانمندی شهر رامسر در عرصه گردشگری درمانی» یافته تحقیق نشان می‌دهد که با توجه به اقلیم منطقه و وجود حلقه‌های متعدد مجامع علمی کشور، سابقه تاریخی این شهر در امر گردشگری و وجود زیربناهای مناسب، امکان تبدیل این شهر به عنوان یکی از شهرهای گردشگری درمانی کشور را فراهم می‌آورد. حقیقی و همکاران (۱۳۸۵) در تحقیق‌ی زیر نام «اولویت‌بندی شاخص‌های مربوط به توسعه گردشگری درمانی ایران» نتایج و یافته‌های تحقیق‌شان این است که توجه همزمان به سیاست‌گذاری و حمایت سازمان یافته از مجموعه‌های فعال در این بخش، از طریق تدوین استراتژی‌های جامع جهت ارائه خدمات درمانی و گردشگری امکان‌پذیر می‌باشد که ابعاد سیاست‌گذاری و تدوین استراتژی و ساماندهی وضعیت موجود نهاد سیاست‌گذار گردشگری درمانی اهمیت بیش‌تری داشته است. در تحقیقی با عنوان «گردشگری درمانی در اردن و توسعه پوتانسیل‌های آن» به اساس جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها با ابزار سوات، به این نتایج دست یافت که برنامه‌ریزی و استراتژی‌ی تهاجمی به منظور توسعه سایت‌های درمانی بهترین استراتژی‌ی بوده و اقداماتی از قبیل ارتقاء کیفیت زیربناها و روبناها، فعالیت‌های هدفمند و برنامه‌ریزی شده بازاریابی، افزایش سطح آگاهی نسبت به منابع درمانی طبیعی و یکپارچه کردن روش‌های درمانی (خدمات چشمه‌های منرالی و خدمات طبی) از طریق تشکیل انجمن و کارگروهی برای چشمه‌های منرالی با نام کارگروهی گردشگری سلامت اردن، می‌تواند در زمینه رشد و توسعه روزافزون گردشگری سلامت اردن راهگشا باشد (Harahsheh, 2002). در تحقیقی دیگر تحت عنوان «گردشگری سلامت در ازبکستان: پوتانسیل‌ها، استراتژی‌ها و راهکارها» که توسط (Pirnar and ICoz, 2010) انجام شده، براساس تجزیه و تحلیل سوات دریافتند که گردشگری سلامت در واقع یکی از حوزه‌های بسیار مناسب گردشگری برای سرمایه‌گذاری و توسعه در ازبکستان می‌باشد و در مصاحبه‌های انجام شده بیشتر پاسخگویان بر استراتژی‌های تهاجمی تأکید داشته و دارند که همکاری سازمان‌ها و ادارات زیربنا، برنامه‌ریزی، ارتقا هدفمند و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از عوامل مهمی اند که برای توسعه گردشگری شهر ازبک ضروری می‌باشند. تعداد زیادی ولایات افغانستان دارای چشمه‌های آب گرم و معدنی با خاصیت‌های طبی و درمانی برخوردار بوده که گردشگران محلی از این آب‌ها بهره‌مند می‌شوند، اما توسعه این نوع گردشگری آن‌طور که باید و شاید مورد توجه ادارات زیربنا و مسئولین باشد قرار نگرفته است.

روش تحقیق

این تحقیق با توجه به هدف از نوع کاربردی و از نظر ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی است. جامعه آماری شامل استادان و محصلان پوهنچی انجنیری پوهنتون بدخشان که بر اساس سال ۱۴۰۲، ۳۰۰ دانشجو بوده است. با استفاده از فورمول برآورد نمونه کوکران تعداد و حجم نمونه افراد مورد مطالعه برابر با ۱۰۶ تن تعیین گردیده است. اطلاعات و مدارک مورد نیاز تحقیق با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (پرسش‌نامه) جمع‌آوری شده و روش نمونه‌برداری از جامعه آماری به صورت تصادفی بوده است که با استفاده از طیف لیکرت سنجیده شده‌اند. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات و شناسایی چالش‌ها و فرصت‌ها و ارائه استراتژی‌های توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و معدنی در افغانستان از روش تحلیلی SWOT و نرم افزار Excel استفاده شده است.

نتایج و یافته‌ها

چشمه‌های آب گرم و منرالی در افغانستان

ریاست سروی جیولوجی افغانستان به کمک مالی و تخنیکی مرکز کمک‌های بین‌المللی، پوهنتون نیویارک و بخشی از آن توسط انستیتوت جامعه باز (Open Society) در حدود بیش‌تر از ۷۰ چشمه آب منرالی و گرم را معرفی نموده‌اند که تحلیل کمیایوی و موقعیت جغرافیایی آن در جدول ۱ نشان داده شده است.

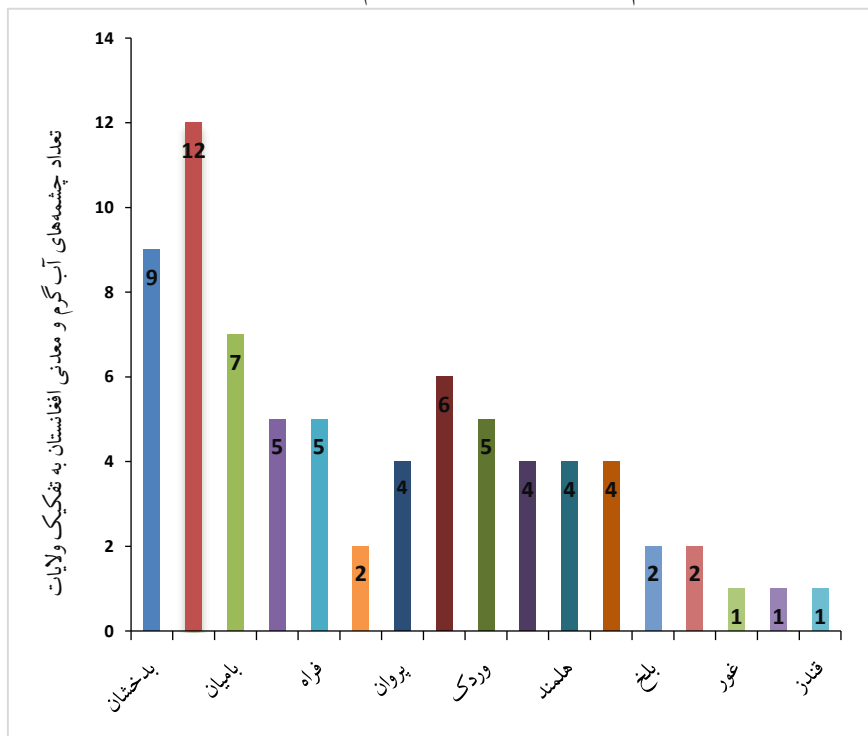
جدول ۱. موقعیت جغرافیایی، ترکیب کمیایوی و درجه حرارت چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان را نشان می‌دهد (نجف و همکاران، ۱۳۸۳؛ Jawadi et al., 2021).

نمبر منبع	موقعیت جغرافیایی	ترکیب کمیایوی	درجه حرارت (C°)	دیت (Lit/Sec)	خواص درمانی
۱	کلنکی-هرات	Cl, Ca	۳۵-۳۰	۲	نقاط درمانی چشمه‌ها در جدول ۲ به‌طور مفصل درج گردیده است.
۲	گاشوگی-هرات	Cl, Ca	۲۶-۲۴	۰/۱	
۴	کوشک کهنه-هرات	HCO ₃ , SO ₄ , Cl, Na, Mg	۲۶-۲۸	۰/۱	
۷	ارویچ-هرات	Cl, HCO ₃ , Na, k, Mg Si, Br, F, I	۲۵-۲۲	۰/۲	
۹	هرات	Ca, SO ₄	۳۵-۲۰	۲	
۱۸۱	تورغندی-هرات	Cl, Ca	۳۵-۲۰	۰/۰۱	
۱۸۲	تورغندی-هرات	HCO ₃ , Ca, Mg	۳۵-۲۰	۰/۰۱	
۱۳۴	آب گرم-هرات	Cl, SO ₄ , Na, K, Si, Br, F	۴۵-۴۲	۲/۳	
۱۵۳	هرات	SO ₄ , Ca, Mg	۳۵-۲۰	۱/۵	
۸	خواجه عثمان-هرات	HCO ₃ , SO ₄ , Ca, M, Na, K, Ti, V, Cr, Zr, Ga, Be, I	۳۵-۳۰	۳	
۱۰۲	اوبی-هرات	HCO ₃ , Cl, Mg, Ca, Na, K Al, Be, Ge, Sn, I, Yb, Ti, Si	۵۲-۴۲	۴	
۱۴	بامیان	Cl, Ca	۳۵-۲۰	۱۰۰	
۷۰	بامیان	HCO ₃ , Na	۳۵-۲۰	۷۰	
۱۰	بامیان	HCO ₃ , Na	۳۵-۲۰	۱۰	

۲	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Na	بامیان	۲
۲	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Na	بامیان	۲۵
۰/۶	۲۷-۲۵	HCO ₃ , Cl, SO ₄ , Na, K, Ca, Mg, Fe	خواجه فیچ-بامیان	۲۶
۱	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Na	بغلان	۳۱
۱۰	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, SO ₄	بغلان	۳۲
۰/۹-۱۰	۵۵-۴۵	HCO ₃ , Na, K, Ca, Si, W, Mo, Ge, Sn, Li, Zn, Cu	سراب-بغلان	۱۰۳-۱۰۵
۱۰	۳۵-۳۰	Ca, Mg, SO ₄ , Cl, HCO ₃ , Na, K	پلخمیری-بغلان	۱۳۱
۰/۵	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Na	بغلان	۲۶ A
۰/۳	۳۳-۲۹	HCO ₃ , Na, Ca, K, Si, Br, F	سرمورخه-ارزگان	۵۵
۲	۲۴-۲۲	HCO ₃ , Ca, Na, Mg, Cl, K, F, Br, Si	بند انجیر-ارزگان	۷۷
۵۰	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	ارزگان	۱۱۳
۶۰	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	ارزگان	۱۱۴
۲/۵	>۳۵	HCO ₃ , Ca, Mg	ارزگان	۱۱۵
۴	>۳۵	HCO ₃ , Ca, Mg	ارزگان	۱۱۶
۳	۳۵-۲۰	H ₂ S, HCO ₃ , Ca, Cl	بدخشان	۱۰۶
۴	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	واخان-بدخشان	۱۰۷
۴	>۳۵	HCO ₃ , Ca, Mg	واخان-بدخشان	۱۰۸
۴	>۳۵	HCO ₃ , Ca, Mg	واخان-بدخشان	۱۰۹
۲۵	۵۵-۵۱	H ₂ S, Cl, SO ₄ , HCO ₃ , Ca	شاه گنج-بلخ	۱۴۰
۳	۳۶-۳۴	SO ₄ , Cl	چشمه شفا-بلخ	۱۳۳
۴	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	لوگر	۲۰۲
۴	>۳۵	HCO ₃ , Ca, Mg	قندز	۱۸۰
۰/۳	۲۴-۲۱	Cl, SO ₄ , Na, K, Ca, Fe, Si	چشمه نمک-فراه	۱۵۰
۱۵	۳۵-۲۰	SO ₄ , Cl, Na	فراه	۱۲۸
۳	۳۵-۲۰	Cl, Mg	فراه	۱۳۰
۳	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Na	فراه	۱۲۹
۱۵	۳۲-۳۰	Cl, SO ₄ , Na	زیارت گرم آب-فراه	۱۲۷
۵/۶	۳۸-۳۵	H ₂ S, Cl, Na, Ca, Mg	جوزجان	۱۳۸
۲۵	>۳۵	SO ₄ , HCO ₃ , Ca	هلمند	۱۲۴
۷	۴۵-۴۲	Cl, HCO ₃ , SO ₄ , Na, K, Ca, Si, Ti, Cu, Sr	واخاد-هلمند	۱۲۳
۳	۴۰-۳۸	HCO ₃ , SO ₄ , Ca, Mg, Na, K, Si, Ti, Cu, Sr	گرمات کجکی هلمند	۱۲۵
۱۱	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	گرمک-قندهار	۱۲۶
۴	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	قندهار	۱۲۰
۱۰	>۳۵	SO ₄ , Mg	قندهار	۱۲۱
۱/۵	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	قندهار	۱۲۲
۵/۵	>۳۵	Cl, HCO ₃ , Ca, Mg	غزنی	۱۱۷
۳/۵	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca, Mg	غزنی	۱۱۹
۰/۲	۵۰-۴۵	HCO ₃ , SO ₄ , Na, K	غزنی	۱۱۲
۰/۵	>۳۵	HCO ₃ , Ca, Mg	غزنی	۱۱۱
۴	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Ca	وردک	۱۱۰
۲/۵	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Na Mg	وردک	۷۵
۰/۷	۳۵-۲۰	HCO ₃ , Na Mg	وردک	۷۳

۵۹-۶۰	وردک	HCO ₃ , Ca, Na, Mg	۳۵-۲۰	۶
۱۴۸	جر مسجد-غور	HCO ₃ , Ca, Si, Mn, Sr, V	۲۴-۲۲	۳
۱۸	غورغری-بامیان	HCO ₃ , Cl, Na, Fe, Ca, Mg	۳۵-۲۴	۱۰
۳۷	سرخ پارسا-کاپیسا	HCO ₃ , Ca, SO ₄ , Mg	۳۹-۳۷	۰/۱
۳۸	کاپیسا	HCO ₃ , Ca, Na, SO ₄	۳۵-۲۰	۰/۲
۴۰-۳۹	فرنجل-پروان	HCO ₃ , Ca, Na, Mg	۳۲-۲۸	۰/۲
۴۱	پروان	HCO ₃ , Ca, Na, Mg	۳۵-۲۰	۱/۵
۴۳	نمک آب-پروان	Cl, Na	۲۹-۲۷	۰/۱
۴۷	سرمزار-پروان	HCO ₃ , Ca, Na	۳۰-۲۸	۳
۸۹	سفیدکوه-هرات	HCO ₃ , Ca	۳۵-۲۰	۰/۱
۶۲	نره فولاد-میدان	HCO ₃ , Ca, Mg	۲۸-۲۵	۰/۱
۱۴۴	جوزجان	H ₂ S, HCO ₃ , Ca	۳۵-۲۰	۱۰۰

در مجموع ولایت‌های هرات، بدخشان، بامیان، بغلان، فراه، ارزگان، پروان، غزنی، هلمند، قندهار، بلخ، جوزجان، وردک، کاپیسا و پروان هر یک با ۲ تا ۱۲ چشمه بیش‌ترین و ولایت‌های قندز، لوگر و غور تنها با یک چشمه کم‌ترین چشمه آب معدنی و گرم را دارا می‌باشند.

شکل ۲. تعدادی از چشمه‌های آب گرم و معدنی افغانستان را به تفکیک ولایات نشان می‌دهد (نجف و همکاران،

۱۳۸۳؛ Jawadi et al., 2021).

دسته‌بندی آب‌های معدنی و خصوصیات درمانی آن

سید محمد و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خویش تحت عنوان "قابلیت‌های جیوتوریزم چشمه‌های آب گرم و معدنی ایران" و کریزی و آریان‌فر (۱۳۹۳) در بررسی با نام جایگاه چشمه‌های آب گرم و معدنی در توسعه توریسم ایران، آب‌های معدنی را بر حسب ترکیبات کیمیاوی و خواص درمانی آن‌ها به صورت ذیل دسته‌بندی نموده‌اند:

- آب‌های سلفردار: این آب‌ها را می‌توان به طریق تنفسی و نوشیدن به کاربرد و اکثراً در مورد بیماری‌های تنفسی، جلدی و رماتیسم به کار می‌روند.
- آب‌های سلفاتی: آب‌های سلفاتی، کتیون‌های سودیم و مگنیزیم دارند، ملین و صفرا آورند و برای دفع مواد زائد بدن کاربرد دارند. این آب‌ها چنانچه همراه با آب‌های کلورین‌دار باشند. به آب‌های کلورسلفاتی موسومند که خاصیت تسکین دهنده، ضد خارش و ملین دارند.
- آب‌های کاربناتی: آب‌های کاربناتی هم به صورت نوشیدن و هم جهت تن شستن به کار می‌روند و به علت گازدار بودن کاربرد خارجی آن‌ها سبب اذرا، کند شدن نبض و باز شدن عروق می‌گردد؛ نوشیدن آن‌ها نیز سبب ازدیاد ترشحات معده، ازدیاد صفرا، بهبود فعالیت کلیه، دفع اسیداوریک و بهبود متابولیسم پروتیدها، گلوئیدها و گلسترول می‌شوند.
- آب‌های کلورین‌دار: این آب‌ها نیز به صورت نوشیدن و شستشو جهت درمان بیماری‌های رماتیسم، راشیتیزم و یا تورم موضعی به کار می‌روند. استحمام با آب‌های کلورین سبب باز شدن عروق محیطی می‌گردد و بیش‌تر به صورت غرغره و شست‌وشوی بینی جهت بیماری‌های دستگاه گوارش می‌شوند.
- آب‌های آهن‌دار: این آب‌ها حاوی ترکیب‌های مختلف هستند و سبب ازدیاد گلوبول‌های سرخ و هموگلوبین می‌شوند و جهت درمان بیماری‌های کم‌خونی و نیز بهبود گوارش و رشد بدن به کار می‌روند.
- آب‌های پرتوزا: این آب‌ها حاوی گازهای رادیواکتیوی به ویژه گاز رادون اند و کاربرد آن‌ها اکثراً برای دردهای رماتیسم، مفصل و مشکلات عصبی به کار می‌روند. این آب‌ها هم‌چنین در مورد بیماری‌های جلدی مانند اگزما پرخارش و نیز بیماری‌های زنانگی مؤثرند. نوشیدن آن‌ها سبب دفع اسیداوریک (ادرار ترش) موجود در ادرار و در نتیجه تسکین دردهای مفصلی می‌شود (ابراهیم زاده، ۱۳۸۶: ۶۶-۷۰؛ ضرغام، ۱۳۸۳: ۱۳-۲۵).

در تقسیم‌بندی کیمیاوی آب چشمه‌های گرم ۴ نوع سلفیدی، کلوریدی، سلفاتی و بای کاربناتی وجود دارد و به تیپ‌های کوچک‌تری تقسیم شده و می‌توانند آهن‌دار یا رادیواکتیوی نیز باشند. یکی از جالب‌ترین ویژگی‌های چشمه‌های معدنی و آب گرم افغانستان این است که تقریباً تمام انواع

کیمیای آب‌ها در افغانستان وجود دارد و این مسأله می‌تواند در رونق گردشگری درمانی این پدیده‌های زمین‌شناختی مؤثر باشد.

در جدول ۲ لیست از مهم‌ترین و معروف‌ترین چشمه‌های معدنی و آب‌گرم به تفکیک تیپ کیمیای آب‌ها آورده شده است.

جدول ۲. انواع کیمیای چشمه‌های معدنی و آب‌گرم و تأثیر درمانی آن‌ها.

شماره	نوع آب	تأثیر درمانی	منبع
۱	آب‌های سلفیدی	درمان بیماری‌های مجاری تنفسی، رماتیسم و بیماری‌های جلدی	سید محمد و دیگران (۱۳۹۴): کیزی و آریانفر (۱۳۹۳)
۲	آب‌های سلفاتی	دافع مواد زائد بدن، ادرار آور، ملین، صفرا آور، اتساع عروق و گوارشی	
۳	آب‌های کاربناتی	ادرار آور، اتساع عروق، ازدیاد ترشحات معده، درمان بیماری‌های گوارشی و کبدی	
۴	آب‌های کلورین‌دار	درمان رماتیسم، لنفاتیسم، راشیتیسم، بیماری‌های زنانگی، اثر ضد تورمی، صفرا آور، تسکین دهنده، محرک دستگاه گوارش	
۵	آب‌های آهن‌دار	درمان بیماری‌های گوارشی و کمک تغذیه	
۶	آب‌های رادیواکتیوی	درمان بیماری‌های جلدی، بیماری‌های زنانگی، تسکین دردهای مفصلی مثل نقرس و رماتیسم	

جایگاه افغانستان در گردشگری درمانی

افغانستان از نظر جاذبه‌های گردشگری طبیعی، آب و هوا و مناطق باستانی مقام خاصی را در جهان دارد ولی از بازار گردشگری درمانی سهم خاصی را نبرده است. این در حالی است که از گردشگری درمانی به عنوان صنعت سوم جهان نام برده می‌شود و برخی کشورها مانند اسپانیا از طریق این صنعت امرار معاش می‌کنند (کیزی و آریانفر، ۱۳۹۳: ۱۴۱-۱۶۷). امروزه با صنعتی شدن کشورها و بروز دردهای مختلف در روح و بدن انسان‌ها بحث گردشگری درمانی یکی از بخش‌های رو به رشد صنعت گردشگری منطقه و جهان به شمار می‌رود. سالانه حدود ۴۵ میلیون گردشگری در جهان از چشمه‌های آب‌گرم برای درمان بیمارهای مختلف استفاده می‌کنند؛ اما در این میان کشور ما با داشتن تعداد زیادی چشمه‌های آب‌گرم و منرالی در مقایسه با کشورهای منطقه، هیچ سهمی از این گردشگران ندارد و هنوز نتوانسته جایگاهی در این میان برای خود کسب کند. به دلیل عدم شناسایی چشمه‌های آب‌گرم و همچنین سرمایه‌گذاری در این مناطق تاکنون نتوانسته‌ایم از خواص درمانی آب‌گرم برای درمان بیماری‌ها و ارتقای سلامت در داخل و خارج از کشور استفاده کنیم. امروزه در کشورهای مختلف دنیا از وجود چشمه‌های آب‌گرم برای جذب توریست‌های آب‌درمانی استفاده کنند.

فرصت‌ها و چالش‌های چشمه‌های آب گرم و منرالی در افغانستان

جهت شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان از مودل^۱ SWOT استفاده شده است. طوریکه در جدول ۲ تا ۵ مشاهده می‌شود، تعداد قوت ۱۰ در برابر ۱۰ نقطه ضعف داخلی و تعداد ۱۰ فرصت خارجی در برابر ۸ تهدید خارجی شناسایی و بررسی شده است. بنابراین؛ در مجموع تعداد ۲۰ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و تعداد ۱۸ نقطه ضعف و تهدید به عنوان چالش‌های پیش رو توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی در افغانستان شناسایی و تعیین گردیده است. معیار سنجش و درجه بندی هر یک از شاخص‌ها بدین صورت بوده که برای شاخص در دامنه‌ای از (۱) تا (۵) امتیازدهی شده که (۱) به معنای داشتن اهمیت خیلی کم، (۲) به معنای اهمیت کم، (۳) به معنای اهمیت متوسط، (۴) به معنای اهمیت زیاد و (۵) به معنای اهمیت خیلی زیاد در توسعه گردشگری چشمه‌های افغانستان است. سپس مدارک جمع‌آوری شده بر حسب مجموع وزن، وزن نسبی و امتیاز وزنی آن‌ها محاسبه شده و مجموع امتیاز نهایی هر یک از شاخص‌های عوامل داخلی و خارجی به منظور شناسایی وضعیت هر یک از آن‌ها ارائه شده است. در نهایت با مجموع امتیاز شاخص‌ها به وضعیت موجود از نظر عوامل داخلی و خارجی پی برده شده است.

عوامل داخلی مؤثر بر توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان (IFAS^۲)

هدف این عنوان، ارزیابی محیط داخلی چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان جهت تشخیص نقاط قوت و ضعف (عوامل داخلی) می‌باشد؛ با توجه به میزان اهمیت، امتیاز وزنی، درجه‌بندی و ضریب اثرگذاری آن‌ها در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳. ماتریس عوامل ارزیابی داخلی (قوت و ضعف) مؤثر بر توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی در افغانستان (یافته‌های تحقیق).

نقاط قوت		ضریب	رتبه	امتیاز
S1	وجود خاصیت درمانی منحصر به فرد در چشمه‌های منرالی و آب گرم	۰.۱۸	۵	۰.۹
S2	وجود امنیت در مراکز چشمه‌های منرالی و آب گرم	۰.۱۰۷	۴	۰.۴۲۸
S3	وجود محیط آرام و دور از هیاهوی شهر در مراکز چشمه‌های منرالی و آب گرم	۰.۱۶	۴	۰.۶۴
S4	دسترسی مناسب و مهیا بودن حمل و نقل زمینی	۰.۰۸	۲	۰.۱۶
S5	آب و هوای مطبوع منطبق با آسایش حرارتی انسان در فصول گردشگری	۰.۰۹۶	۳	۰.۲۸۸

1. S (Strengths), W (Weaknesses), O (Opportunities), T (Treats)

2. Internal factors analysis summary

S6	امکان استفاده از محیط سرسبز و چشم‌اندازها	۰.۱۰۶	۳	۰.۳۱۸
S7	روحیه مهمان نوازی بالای مردم افغانستان	۰.۰۸۵	۲	۰.۱۷
S8	وجود پوتانسیل‌های بالای اکوتوریستی در افغانستان	۰.۱۲۴	۳	۰.۳۷۲
S9	مستعد بودن افغانستان در زمینه توسعه و جذب گردشگری	۰.۱۱۳	۴	۰.۴۵۲
جمع				
	نقاط ضعف	ضریب	رتبه	امتیاز
W1	عدم وجود تبلیغات و ضعف اطلاع‌رسانی در خصوص چشمه‌ها	۰.۱۶۶	۴	۰.۶۶۴
W2	پایین بودن سطح بهداشت چشمه‌ها و پیرامون آن	۰.۱۷۶	۴	۰.۷۰۴
W3	حداقل امکانات رفاهی در مراکز چشمه‌های منرالی (اقامتی، پذیرایی، تفریحی، ورزشی)	۰.۱۹۸	۴	۰.۷۹۲
W4	عدم استفاده از نیروهای متخصص و آموزش دیده	۰.۰۹۲	۴	۰.۳۶۸
W5	عدم بهره‌برداری مناسب و مدیریت سنتی چشمه‌های منرالی	۰.۰۶۳	۳	۰.۱۸۹
W6	دولتی بودن مالکیت چشمه‌ها	۰.۱۰۲	۳	۰.۳۰۶
W7	عدم توجه به تخریب محیط پیرامون چشمه‌ها	۰.۱۰۱	۴	۰.۴۰۴
W8	عدم هماهنگی ادارات زیربط در زمینه گردشگری درمانی	۰.۱۰۲	۳	۰.۳۰۶
جمع				
		۱		۳.۷۳۳

با توجه به جدول (۳) مهم‌ترین نقاط قوت چشمه‌های آب منرالی و گرم افغانستان در جذب گردشگری داشتن خاصیت درمانی منحصر به فرد با امتیاز وزنی (۰.۹)، وجود محیط آرام و دور از هیاهوی شهرها با امتیاز وزنی (۰.۶۴)، وجود امنیت با امتیاز وزنی (۰.۴۲۸) و مستعد بودن افغانستان در زمینه توسعه و جذب گردشگری سلامت و درمانی با امتیاز وزنی (۰.۴۵۲)، همچنان مهم‌ترین نقاط ضعف در زمینه توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی به ضعف اطلاع‌رسانی در خصوص خواص درمانی چشمه‌ها با امتیاز وزنی (۰.۶۶۴)، پایین بودن سطح بهداشت با امتیاز وزنی (۰.۷۰۴)، عدم امکانات رفاهی با امتیاز وزنی (۰.۷۹۲)، عدم استفاده از نیروی متخصص و آموزش دیده در زمینه گردشگری با امتیاز وزنی (۰.۳۶۸)، عدم توجه به تخریب محیط پیرامون چشمه‌ها با امتیاز وزنی (۰.۴۰۴) مربوط می‌شود.

عوامل خارجی مؤثر بر توسعه‌ی گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان^۳ (EFAS^۳)

هدف این عنوان تبیین تأثیرات محیطی خارجی در افغانستان جهت شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهایی است، که در کشور در ارتباط با گسترش گردشگری چشمه‌های منرالی با آن مواجه است. به منظور ارزیابی عوامل خارجی، تمام مراحل، مانند مراحل ارزیابی عوامل داخلی انجام گرفت.

^۳ . External factors analysis summary

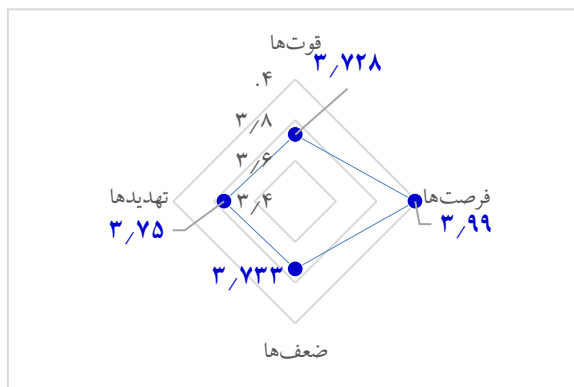
جدول ۴. ماتریس عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) مؤثر بر توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی در افغانستان (یافته‌های تحقیق).

فرصت‌ها		ضریب	رتبه	امتیاز
O1	اهمیت فراوان چشمه‌ها به دلیل کمیاب بودن	۰.۱۵	۵	۰.۷۵
O2	ایجاد مجتمع‌های آب گرم درمانی پیشرفته	۰.۱۰۱	۴	۰.۴۰۴
O3	تأکید بر قابلیت‌های درمانی چشمه‌های منرالی برای جذب گردشگر	۰.۱۶	۴	۰.۸
O4	اشتغالزایی و ایجاد درآمد در ساحات دارای چشمه	۰.۱۰۱	۵	۰.۵۰۵
O5	توسعه امکانات و تأسیسات (اقامت، پذیرایی، خرید، تفریحی، ورزشی)	۰.۱۱۱	۵	۰.۵۵۵
O6	ایجاد بستر برای جذب سرمایه‌گذار داخلی و خارجی	۰.۱۰۶	۳	۰.۳۱۸
O7	تبادل و ترویج متقابل فرهنگ‌ها	۰.۱۵۱	۲	۰.۳۰۲
O8	امکان استفاده یک تعداد چشمه‌های آب گرم جهت تولید برق و گرم ساختن منازل	۰.۱۲۰	۳	۰.۳۶
جمع		۱	-	۳.۹۹
تهدیدها		ضریب	رتبه	امتیاز
T1	امکان تخریب محیط طبیعی پیرامون چشمه‌ها در نتیجه ازدحام گردشگران	۰.۱۹۶	۵	۰.۸۳
T2	امکان تأثیر نامطلوب بر شیوه زندگی افراد ساکن در اطراف چشمه‌ها	۰.۱۷۶	۵	۰.۸۸
T3	ناهماهنگی بین ادارات زیربند در خصوص گردشگری درمانی	۰.۱۹۸	۴	۰.۷۹۲
T4	نبود افراد متخصص در رابطه با اینگونه از گردشگری	۰.۱۷۶	۴	۰.۱۷۶
T5	عدم رضایت گردشگران بومی و غیر بومی	۰.۱۶۳	۴	۰.۶۵۲
T6	عدم آموزش کافی به مردم و گردشگران جهت حفظ این میراث	۰.۱۰۶	۴	۰.۴۲۴
جمع		۱		۳.۷۵

نتایج تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که مهم‌ترین فرصت‌های توسعه گردشگری چشمه‌های منرالی و آب گرم افغانستان به تأکید بر قابلیت‌های درمانی چشمه‌های منرالی برای جذب گردشگر با امتیاز وزنی (۰.۸)، اهمیت فراوان چشمه‌ها به دلیل کمیاب بودن با امتیاز وزنی (۰.۷۵)، اشتغالزایی و ایجاد درآمد در ساحات دارای چشمه با امتیاز وزنی (۰.۵۰۵)، توسعه امکانات و تأسیسات (اقامت، پذیرایی، خرید، تفریحی، ورزشی) با امتیاز وزنی (۰.۵۵۵)، ایجاد مجتمع‌های آب گرم درمانی پیشرفته با امتیاز وزنی (۰.۴۰۴) و ایجاد بستر برای جذب سرمایه‌گذار داخلی و خارجی (۰.۳۱۸) مربوط می‌شود (جدول ۴). همچنان امکان تأثیر نامطلوب بر شیوه زندگی افراد ساکن در اطراف چشمه‌ها با امتیاز وزنی (۰.۸۸)، امکان تخریب محیط طبیعی پیرامون چشمه‌ها در نتیجه ازدحام گردشگران با امتیاز وزنی (۰.۸۳)، ناهماهنگی بین ادارات زیربند در خصوص گردشگری درمانی با امتیاز وزنی (۰.۷۹۲)، عدم رضایت گردشگران بومی و غیر بومی با امتیاز وزنی (۰.۶۵۲) و عدم آموزش کافی به مردم و گردشگران جهت حفظ این میراث با امتیاز وزنی (۰.۴۲۴) از جمله مهم‌ترین تهدیدهای پیش روی توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان است (جدول ۴).

تحلیل تطبیقی SWOT از توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان

در آخر بعد از محاسبه مجموع وزن‌های هر یک از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها به منظور بررسی تطبیقی SWOT از وضع موجود نقاط (قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها) و نیز ارائه استراتژی‌های مناسب، امتیاز نهایی آن‌ها مشخص گردید که نتیجه آن در شکل (۳) ارائه شده است.

شکل ۳. چارت نتایج تطبیقی SWOT از عوامل داخلی و خارجی (یافته‌های تحقیق).

طوری که دیده می‌شود کشیدگی چارت با مجموع امتیاز وزنی (۳.۷۲۸ و ۳.۷۵، ۳.۹۹، ۳.۷۷۳) به ترتیب به سمت ضعف‌ها، فرصت‌ها، تهدیدها و قوت‌ها تمایل دارد و نشان دهنده آن است که برای توسعه و افزایش جذب گردشگری در افغانستان باید با استفاده از فرصت‌ها، ضعف‌ها را بر طرف نمود.

تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک (SFAS^۴)

با استفاده از جدول‌های (۳-۴) تجزیه و تحلیل عوامل داخلی و خارجی و ترکیب آن‌ها، اساسی‌ترین عوامل استراتژیک در توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان ارائه شده است. این مسأله با بررسی دوباره ضرایب (وزن نسبی) هر یک از عوامل موجود در جدول تجزیه و تحلیل عوامل داخلی و خارجی انجام یافته است. در واقع، مهم‌ترین عوامل موجود در دو جدول عوامل داخلی و خارجی از حیث وزن، باید به جدول تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک انتقال شوند. لذا این تحلیل برای برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان مشخص می‌کند که چه موضوعات و مسائلی برای آینده گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی

^۴ . Strategic Factor Analysis Summary (SFAS)

افغانستان اولویت و اهمیت بیشتری دارد تا بر اساس آن بتوان اهداف نهایی و استراتژی مناسب گردشگری را استنتاج نمود. در این راستا عوامل استراتژیک گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی در قالب جدول (SFAS) جدول شماره (۵) ارائه گردیده است. این جدول مهم‌ترین عوامل را شامل می‌شود و به عنوان مبنا و پایه‌ای در تدوین استراتژی برای توسعه گردشگری چشمه آب گرم و منرالی افغانستان مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۵. تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک (یافته‌های تحقیق).

امتیاز	رتبه	ضریب	عوامل استراتژیک
۰.۹	۵	۰.۱۸	S1 وجود خاصیت درمانی منحصر به فرد در چشمه‌های منرالی و آب گرم
۰.۴۲۸	۴	۰.۱۰۷	S2 وجود امنیت در مراکز چشمه‌های منرالی و آب گرم
۰.۶۴	۴	۰.۱۶	S3 وجود محیط آرام و دور از هیاهوی شهر در مراکز چشمه‌های منرالی و آب گرم
۰.۳۷۲	۳	۰.۱۲۴	S8 وجود پوتانسیل‌های بالای اکوتوریستی در افغانستان
۰.۶۶۴	۴	۰.۱۶۶	W1 عدم وجود تبلیغات و ضعف اطلاع‌رسانی در خصوص چشمه‌ها
۰.۷۰۴	۵	۰.۱۷۶	W2 پایین بودن سطح بهداشت چشمه‌ها و پیرامون آن
۰.۷۹۲	۴	۰.۱۹۸	W3 حداقل امکانات رفاهی در مراکز چشمه‌های منرالی (اقامتی، پذیرایی، تفریحی، ورزشی)
۰.۳۶۸	۴	۰.۰۹۲	W4 عدم استفاده از نیروهای متخصص و آموزش دیده
۰.۱۸۹	۳	۰.۰۶۳	W5 عدم بهره‌برداری مناسب و مدیریت سنتی چشمه‌های منرالی
۰.۴۰۴	۴	۰.۱۰۱	W7 عدم توجه به تخریب محیط پیرامون چشمه‌ها
۰.۳۰۶	۳	۰.۱۰۲	W8 عدم هماهنگی ادارات زیربند در زمینه گردشگری درمانی
۰.۴۰۴	۴	۰.۱۰۱	O2 ایجاد مجتمع‌های آب گرم درمانی پیشرفته
۰.۵۰۵	۵	۰.۱۰۱	O4 اشتغالزایی و ایجاد درآمد در ساحات دارای چشمه
۰.۳۱۸	۳	۰.۱۰۶	O6 ایجاد بستر برای جذب سرمایه‌گذار داخلی و خارجی
۰.۳۶	۳	۰.۱۲۰	O8 امکان استفاده یک تعداد چشمه‌های آب گرم جهت تولید برق و گرم ساختن منازل
۰.۸۳	۵	۰.۱۹۶	T1 امکان تخریب محیط طبیعی پیرامون چشمه‌ها در نتیجه ازدحام گردشگران
۰.۸۸	۵	۰.۱۷۶	T2 امکان تأثیر نامطلوب بر شیوه زندگی افراد ساکن در اطراف چشمه‌ها
۰.۷۹۲	۴	۰.۱۹۸	T3 ناهماهنگی بین ادارات زیربند در خصوص گردشگری درمانی
۰.۱۷۶	۴	۰.۱۷۶	T4 نبود افراد متخصص در رابطه با اینگونه از گردشگری

بعد از تهیه و ترتیب جدول تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک، ضرورت به تدوین استراتژی‌های مختلف رقابتی/تهاجمی (SO)، رقابتی (ST)، محافظه کارانه (WO) و تدافعی (WT) گردیده، که در جدول (۶) ذکر شده است.

جدول ۶. استراتیژی‌های مناسب جهت توسعه و جذب پوتانسیل‌های گردشگری چشمه‌های آب گرم و منرالی افغانستان (یافته‌های تحقیق).

ماتریس SWOT		
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)	عوامل خارجی
در جدول ماتریس ارزیابی عوامل داخلی حاکم بر گردشگری چشمه‌های منرالی، ۹ نقطه قوت شناسایی شده از S1 تا S9.	در جدول ماتریس ارزیابی عوامل داخلی حاکم بر گردشگری چشمه‌های منرالی، ۸ نقطه ضعف شناسایی شده از W1 تا W8.	
استراتیژی‌های تهاجمی (SO)	استراتیژی‌های محافظه‌کارانه (WO)	فرصت‌ها (O)
• استفاده از پوتانسیل چشمه‌های منرالی جهت فقر زدایی و رفع بیکاری در افغانستان. • ایجاد و حفظ طبیعت اطراف چشمه‌ها و پیرامون آن با برنامه‌ریزی دقیق و همه جانبه. • احداث مجتمع‌های پیشرفته آب گرم و منرالی درمانی با ارائه خدمات متنوع • بالا بردن امنیت ساحات دارای چشمه با تشکیل پولیس گردشگری به عنوان پایه و اساس توسعه. • برقراری ارتباط با ادارات زیربط و خصوصی در سراسر افغانستان و انعقاد قرارداد با آنها به منظور ارائه خدمات ویژه. • توسعه تأسیسات گردشگری مانند ایجاد هتل و رستوران و استفاده از طبیعت زیبا و بکر در راستای جذب گردشگری و ایجاد مشاغل جدید برای مردم بومی	• احداث اماکن اقامتی و پذیرایی در کنار مراکز چشمه‌های منرالی. • افزایش سطح بهداشت فضای چشمه‌های معدنی از طریق رسانه ها، طراحی بروشورها و آگاهی توسط رسانه‌ها. • جذب سرمایه‌گذار داخلی و خارجی به منظور احداث تأسیسات درمانی از طریق اعمال سیاست‌های حمایتی دولت از سرمایه‌گذاران (قرضه بلند مدت و معافیت‌های مالیاتی). • استفاده از نیروهای متخصص در ادارات زیربط.	در جدول ماتریس ارزیابی عوامل خارجی حاکم بر گردشگری چشمه‌های منرالی، ۸ فرصت توضیح داده شده از O1 تا O8 فهرست شد.
استراتیژی‌های رقابتی (ST)	استراتیژی‌های رقابتی (WT)	تهدیدها
• ارائه راهکارهای مناسب جهت عدم تخریب محیط چشمه‌ها. • تقویت تبلیغات و فعالیت‌های آگاه سازی در رسانه‌ها در باره	• تدوین مقررات و ضوابط محیطی و صحتی برای جلوگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی و صحتی از طریق درخواست همکاری از اداره محیط زیست و صحت.	در جدول ماتریس ارزیابی عوامل خارجی حاکم بر گردشگری چشمه‌های معدنی، ۶ تهدید توضیح داده شده از T1 تا T6 فهرست شد.

• جلب مشارکت‌های مردمی در ترویج، حفاظت و بهره‌مندی پایدار از منابع طبیعی و تاریخی و فرهنگی گردشگری و جلوگیری از تخریب‌های زیست محیطی.	قابلیت گردشگری درمانی افغانستان. • توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های انسانی و طبیعی و خصوصیات فرهنگی و آداب و رسوم مناطق دارای چشمه. • تأکید بر احداث امکانات اقامتی و تفریحی در کنار مراکز چشمه‌های آب گرم و معدنی از طریق جذب سرمایه‌گذاران.	
---	---	--

در جدول (۴) با توجه به ارزیابی ماتریس عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) و مواجهه این عوامل با استفاده از نظرات استادان و محصلان، استراتژی‌های چهارگانه (تهاجمی، رقابتی، محافظه کارانه و تدافعی) تعیین شدند. اساسی روش مذکور این است که استراتژی اثربخش باید قوت‌های موجود و فرصت‌های پیشروی گردشگری چشمه‌های معدنی افغانستان را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل برساند.

نتیجه‌گیری

توسعه گردشگری عاملی جهت افزایش درآمد ملی و ارتقاء رشد و توسعه اقتصادی به‌شمار می‌آید. افغانستان، با توجه به چشمه‌های متعدد آب گرم و معدنی، از جمله کشورهای مستعد به منظور گردشگری چشمه‌های معدنی و گرم محسوب می‌شود، علی‌رغم وجود توانمندی‌ها و قابلیت‌های بسیار در این زمینه هنوز آن طور که لازم است اقدامات مؤثر در این زمینه صورت نگرفته است. به منظور شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه گردشگری چشمه‌های معدنی و آب گرم افغانستان توسط مدل سوات (SWOT) و با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده پوتانسیل‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری مذکور مشخص و استراتژی‌هایی جهت توسعه‌ی این بخش ارایه گردیده است. نتایج و تحلیل‌های به دست آمده نشان می‌دهد که چشمه‌های منرالی افغانستان دارای ویژگی خاص جیوکیمیای بوده که بر جذب گردشگران داخلی تأثیر بسیار زیادی دارد. اما نبود زیربنای اساسی و عدم رعایت بهداشت نیز سبب کاهش گردشگران و عدم توسعه نیافتگی چشمه‌های آب گرم و منرالی شده است. نتایج بررسی عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) نشان می‌دهد که افغانستان با مجموع ۱۷ نقطه قوت و فرصت به ترتیب وزنی ۳.۹۹ و ۳.۷۲۸ به عنوان مزیت‌ها، قابلیت‌های زیادی برای توسعه گردشگری چشمه‌های آب گرم و معدنی دارد، ولی در عین حال ۱۴ نقطه ضعف و تهدید فراروی توسعه

گردشگری درمانی که به ترتیب با امتیاز وزنی ۳.۷۳۳ و ۳.۷۵ به عنوان مشکلات نشان می‌دهد که با چالش‌ها و محدودیت‌های زیادی هم مواجه است.

پیشنهاده‌ها

۱. معرفی خصوصیات جیوکیمیاوی و درمانی چشمه‌های آب گرم و منرالی به گردشگران داخلی و خارجی از طریق رسانه‌ها.
۲. ایجاد تسهیلات اقامتی-رفاهی مناسب در اطراف چشمه‌های آب گرم و منرالی برای گردشگران.
۳. آموزش دادن مردم توسط رسانه‌های جمعی، برای حفظ مناطق طبیعی، جهت عدم تخریب محیط‌زیست.
۴. آگاه نمودن ساکنان قریه‌ها از عواید حاصل از ورود گردشگران به قریه.
۵. تدوین برنامه جامع توسعه صنعت گردشگری.

منابع

- بنی نعیمه، سارا، موسوی، مریم، بنی نعیمه، نجمه و نصر اصفهانی، محمد جواد. (۱۴۰۲). گردشگری درمانی و جایگاه ایران در جذب و توسعه گردشگری. مجموع مقالات نخستین کنفرانس ملی نقش معماری و شهر سازی بر گردشگری شهرهای مرزی (جلد اول). ۲۸ ثور. ۱-۱۶.
- تقوایی، مسعود، غلامی، یونس، بابا نسب، رسول، و موسوی، سید علی. (۱۳۹۷). تحلیل بر نقش چشمه‌های آب گرم در جذب گردشگران: مطالعه موردی چشمه آب گرم نورآباد ممسنی. فصلنامه فضای گردشگری. ۱۱۸-۱۳۱.
- تقی زاده، زهرا، رحیمی، دانا و اسلام فرد، فاطمه. (۱۳۹۰). استراتژی‌های گسترش گردشگری درمانی و بیوتوریسم در جزیره قشم با مودل SWOT. مجموع مقالات هفتمین کنفرانس ملی خلیج فارس (جلد اول). ۸-۱۱ ثور. ۲۴۱-۲۶۱.
- حقیقی، ک، ضیایی، م و جعفری، ق. (۱۳۸۵). اولویت‌بندی عوامل مربوط به توسعه گردشگری درمانی ایران. مطالعات جهانگردی، (۱۱-۱۲)، ۲۳-۴۰.
- <https://sid.ir/paper/467834/fa>
- رشیدی، م، رامشت، م، و خوشحال دستجردی، ج. (۱۳۹۱). گردشگری سلامت در ایران (با تاکید بر رتبه‌بندی خواص درمانی چشمه‌های منتخب استان اردبیل). سلامت و بهداشت اردبیل، ۳ (۸)، ۴۹-۵۷.
- <https://sid.ir/paper/226879/fa>
- سهاک، ن، یوسفزی، ع و جاوید، م. (۱۳۹۷). ارزیابی انرژی جیوترمال چشمه‌های آب گرم دره‌ی کالو. مجله طبیعت، جلد سوم، شماره ۴۶، صص ۱-۱۳.
- ضرغام، ح. (۱۳۸۳). چشمه‌های آب معدنی و آب‌های گرم، توسعه جهانگردی و نقش مردم بومی. مطالعات مدیریت گردشگری (مطالعات جهانگردی)، ۲ (۴)،
- <https://sid.ir/paper/506170/fa>
- فیضی، و، و مرتضوی، ح. (۱۳۸۲). استفاده درمانی از آب معدنی چشمه‌ها و دریاها برای بیماری‌های عمومی و جلدی (بالتواتری). پایش، ۲ (۳)، ۲۲۵-۲۳۰.
- <https://sid.ir/paper/358728/fa>
- کریزی، احمد شاهی و مرتضی، آریان‌فر. (۱۳۹۳). اهمیت چشمه‌های آب گرم و معدنی در توسعه گردشگری سلامت. جغرافیایی فضای گردشگری، ۴ (۱۳)، ۱۴۱-۱۶۷.
- کیاکجوری، د و میرتقیان رودسری، س. (۱۳۹۲). استراتژی‌های گردشگری پیشگیرانه‌ی چشمه‌های آب گرم و معدنی رامسر. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری ۸ (۲۳)، ۹۷-۱۲۹.

مشیری، سیدرحیم، و فتح الهی، فرشته. (۱۳۸۸). چشمه‌های آب گرم، توانمندی شهر رامسر در عرصه گردشگری درمانی. جغرافیا، ۳(۱۱)، ۵۷-۷۶. <https://sid.ir/paper/207979/fa>

نجف، م، داوود شاه، م، موسی زی، ا و ترکی، س. (۲۰۰۴). انرژی جیوترمال در افغانستان - دورنما و ظرفیت. کابل: مرکز مطالعات و انکشاف پالیسی افغانستان.

نوری، غ، تقی زاده، ز، و شیرانی، ز. (۱۳۹۱). نقش ایران در گردشگری درمانی جهان اسلام با تاکید بر طبیعت درمانی (کارکردها، چالش‌ها و راهکارها). جغرافیای فضای گردشگری،

(۳)۱، ۱۹-۱۹۱ <https://sid.ir/paper/214189/fa>

Belianin, V. I., Sobolev, B. I., & Ataei, G. (1970). The Report of Studies on Mineral Waters of Afghanistan from 1969-1970. Geo. Surv. Afgh., Kabul.

Harahsheh, S.S. (2002) Curative Tourism in Jordan and Its Potential Development. Thesis for the Fulfillment of MA in European Tourism Management, Bournemouth University, United Kingdom.

Jawadi, H. A., Malistani, H. A., Moheghy, M. A., & Sagin, J. (2021). Essential trace elements and arsenic in thermal springs, Afghanistan. Water, 13(2), 134.

Pınar, I., & İçöz, O. (2010). Health tourism in Izmir: potential, strategies and suggestions. In Proceedings of the Travel and Tourism Research Association Europe 2010 Annual Conference. Dalarna, Sweden: Travel and Tourism Research Association Europe (pp. 263-271).